

SZEMLE

Közelítési szempontok a dialógus értelmezéséhez

Gábor Csilla – Farmati Anna (szerk.): *A dialógus formái a magyar régiségben*.
Egyetemi Műhely Kiadó, Kvár, 2021. 506 old.

2018 májusában Kolozsváron került sor a régi magyar irodalommal foglalkozó kutatók hagyományos éves konferenciájára.¹ *A dialógus formái a magyar régiségben* című tanulmánykötet a konferencián elhangzott előadások legtöbbszörének a tanulmányát szerkesztett, bővített változatát tartalmazza, összesen harmincegyet.

Kecskeméti Gábor bevezetőként szolgáló tanulmánya lehetőségeket tár fel a dialógus értelmezését tekintve, alapvetően három szempontot határoz meg a témához való közelítés lehetőségeként. Beszél a dialógusról mint műfajról, mint műfaji formaelemről, illetve mint ontológiai alapelvről. A dialógus műfaja kapcsán felhívja a figyelmet az érintkező műfajokra és műnemekre, szót ejt a drámáról (a kötet tanulmányai között kimondottan ilyen jellegű elemzéssel, értelmezéssel nem találkozunk, hiszen a konferenciafelhívás eleve kizárta ezt a szempontot; bár kerül olyan példa, ahol Jézus egy imakönyv megjelenített szereplője lesz, és ezt a tanulmány szerző egy iskoladramához hasonlítja), a líráról (a kötet utolsó része ezt az érintkezést emeli ki), illetve a levelezésről (főként az ötödik rész koncentrál erre).

Felmerül a dialógus úgymond valódiságának a kérdése. A szó etimológiája megjelenik itt bevezetőként, de több kötetbeli tanulmány is visszatér a

kérdésre: a 'dia' jelentése át, keresztül, a 'logosz' pedig a jól ismert nyelv, beszéd; az előtag tehát nem a kettőre, kétszemélyességre való utalást tartalmazza. A beszéd, közlendő sikeres átjuttatása a befogadó félhez elvileg kritériumként kellene hogy szolgáljon. Formai értelemben azonban, jegyzi meg Kecskeméti Gábor, szinte bármilyen tartalom és műfaj átalakítható dialógussá. A 16–17. század népszerű hitvitája is látszólag egymásnak felelő partnerekből áll, ám gyakran elhangzó megfigyelés, hogy a megszólalók nem tudnak partnerek lenni, nem nyitottak a másik fél közlendőjére, mindenki a saját igazságát jelenti ki.

Ezen felvetések után a dialogicitás mértékét, jelenlétét járják körül a szerzők, vállalkozván arra, hogy szűkebb témájukon belül bemutadják a dialógus lehetőségeit. Hét nagyobb egységbe szerveződnek a tanulmányok: az első és egyben legterjedelmesebb rész a hitvitát helyezi középpontba. Gábor Csilla, Lázár István Dávid, Hargittay Emil, Ajkay Alinka tanulmányai megerősíteni látszanak azt az álláspontot, hogy ezekben a műfajokban a dialogicitás csak látszólagos, a szövegek közötti kapcsolat, az egyik szöveg mint a másik kiindulópontja esetben a kiindulás nem a szöveg mibenlétére, tartalmára, mondanivalójára vonatkozik, az csak egy indok az újabb szövegprodukciónak megfogalmazódó „abszolút igazság” kibontásához. Egy mai korból ismerős párhuzam lehet, dialógusnak nem nevezném, a kommentszekciók egymást hiábavalóan, ám annál lelkesebben meggyőzni kívánó bajnokai közötti „diskurzus”. Szinte mintha ezek a mai kommentelők is a Gábor Csilla által idézett Johann Cochläus művéből tanulták volna a tudományt: kell figyelni, hogy

¹ Ez a rendezvény széles körű intézményközi összefogással valósul meg évről évre változó helyszínen, a szervezés megtisztelő feladata körbejár az egyetemek és a budapesti Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézete között.

Kelemen Fruzsina (1995) – doktorandus, Babeş–Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, klmn.fruzsina@gmail.com

hol vét formai hibát az ellenfél, és akkor gyorsan lecsapni; a szenvedélyes buzgóság a sikeres vita alapja. Ismerős lehet a személyeskedés, gúnyolódás, irónia is, Lázár István Dávid egy ilyen jellegű szójáték elemzésére építi fel tanulmányát. Számos példát hoz a személyeskedésre és álkedveskedő megszólításra Ajkay Alinka is a nyugat-dunántúli evangélikusok és Pázmány közötti vita bemutatása közben. Egy másik kiváló stratégiát említ Hargittay Emil: a pontatlan, szándékosan elferdített idézés műveletét, amelyet nagy szeretettel alkalmazott pl. Pázmány vagy Pósházi János. Báthory Orsolya tanulmánya Pázmány Péter hitvitázó szövegeinek egymáshoz való kapcsolódását, egymás közötti oda-vissza megfeleltetéseit tárgyalja, míg Szelestei N. László egy kéziratot, 1624-es katolikus prédikációgyűjteményt mutat be, figyelve a prédikáció és hitvita közötti műfaji átjárásra.

A második rész egy adott szövegen belüli dialógicitásra koncentrálna, a hangsúly főleg a margináliákra esik. Imre Mihály Melius Juhász Péter bibliafordításának a margináliáit tekinti át, bemutatja ezek jelentésértelmező és aktuális jelentéssel felruházó szerepét, valamint ezek segítségével árnyalja Melius társadalomszemléletét is. Fölköli Gábor egy margináliákkal „ártalmatlanná tett” Enyedi Györgymű történetét, vagyis a mű egy konkrét példányának a történetét tárja fel, érintve a hitviták témáját is. Balla Lóránt a jezsuita Csete István kéziratait sajtó alá rendező Gyalogi János margináliáit veszi górcső alá bizonyos kategóriák szerinti sorrendben. Bóné Éva már nem a margináliákat vizsgálja, nála egy háromkötetes prédikációgyűjteményből kiolvasható, beszédmodok közötti dialógus lesz az elemzés középpontjában, a hitviták polemikus hangneme megtalálható az elemzett előszókból és prédikációkban. Ennek a résznek az utolsó tanulmányában, Székely Gábor Telek József kecskeméti úrnapai prédikációit ismertető szövegében ismét jelen van a hitvita témája: a ferences hitszónok református lakossághoz is szóló hitvitázó prédikációinak egy része megidézni a perbeszéd sajátosságait, kérdéses, hogy az alá-főle rendeltségi viszonyon alapuló jogi keret teret tud-e engedni a párbeszédnek.

Farmati Anna, Bajáki Rita, Székely Örs és Balázs Aletta kegyességi műfajokban (lelki tükör, ima, elmélkedés), ezek példáiban keresik a dialógus megvalósulási formáit. Itt értelemszerűen az önreflexió, az embernek a saját magával és Istennel folytatott dialógusa kerülne előtérbe; viszont Bajáki Rita például az imakönyvek hitvitázó jellegének kérdését veti fel, és ismerteti azt az esetet, amikor Mihálykó János evangélikus prédikátor szinte szóról szóra átveszi Pázmány egy imádságát; Székely Örs úgy közelít a témához, hogy az általa vizsgált három kiadvány miképpen csatlakozik be egy, az örökkévalóságról folytatott nagyobb, szövegközi diskurzusba, Balázs Aletta pedig elmélkedés és embléma kötetben belüli dialógusát mutatja be.

A következő rövid rész szervezőelve témáját tekintve a politikum. Kasza Péter, Fazekas Sándor és Petrőczy Éva tanulmányaiban szó kerül kortárs törökellenes hadjáratról, királytükör elé fejedelemnek címzett ajánlásról, egyházpolitikáról. Mindhármán próbálnak utánajárni a vizsgált műegész vagy műrészlet eredőjének. Kasza Péter és Petrőczy Éva dialógus formában írt műveket vizsgál; Kasza Péter kiemeli, hogy ez a forma kényelmes megoldást kínál a vitás kérdések, eltérő álláspontok felvetésére egyértelmű állásfoglalás nélkül. Petrőczy Évánál Medgyesi Pál kapcsán újból felmerül a polémia témája, ugyanakkor tanulmányában mintha több helyen is előfordulna, hogy beszélgetést kezdeményez a levont tanulságok kapcsán a ma olvasójával.

Az ötödik rész a távolságot teszi meg központi elemévé, ez a távollevés olyan hívószavakkal társul, mint a levelezés, követjárás, utazás. Bácsi Enikő 16–18. századi missziliseket vizsgál szociopragmatikai szempontból, míg Kovács Eszter Mikes *Törökországi leveleinek* a dialogikusságát kutatja a francia epistoláris irodalommal párhuzamosan, mindkét tanulmányban jelentős a férfi és nő attribútumok, társadalmi szerepek révén megkonstruálódó értelmezési szál. Gyulai Éva egy olyan humanista dialógust mutat be, ahol a szerző úgymond előre iszik a medve bőrére, követsége sikeres megvalósulásakor tekint vissza, mindez azonban még a követség megkezdése előtt kerül megszövegezésre; talán emiatt az ellentét miatt

maradt befejezetlenül a munka. Domokos Zsófia követjárás során írt levelekben a követtükört véli megtalálni.

A *Dialógus és oktatás* című részben a dialógus többnyire mint módszer jelenik meg. Bartók István katekétikus formában szerkesztett poétika- és grammatikatankönyveket mutat be azt vizsgálva, hogy alapvetően a memorizálást elősegítő metódus mennyire lehet hatékony pedagógiailag. Szabó András magyar diákok közreműködésével kiadott, többnyire természettudományi disputációkat helyez a vizsgálata középpontjába, miközben a 16–17. század fordulójának egyetemi belső világáról, oktatáspolitikájáról is átfogó képet fest. Dukkon Ágnes tanulmányában a tudományos ismeretterjesztést is művelő két 17. századi kalendáriumot tár az olvasó elé, mindkettő a céljai szolgálatába állítja a dialógust, ennek ellenére nagyon is különböznek egymástól: ezt a különbözést bontja ki a szerző. A rész utolsó tanulmányában Egyed Emese a Székely László fordításai és önéletírása közötti kapcsolat feltárására törekszik: ezt a szövegköziséget nevezi hipotetikusan dialógusnak.

A kötet utolsó részét a költészet szervezi egységge. Majorossy Imre a *Nibelung-ének* egy részletét és Balassi *Aenigma* című versét beszélgeti egymással egy közösnek ítélt motívum által. Maróthy Szilvia és Laczházi Gyula egyaránt a Németh G. Béla által meghatározott önmegszólító verset értelmezi a magyar régiség költészetében, előbbi főként Balassi Bálint és Wathay Ferenc, utóbbi Petrőczy Kata Szidónia költészetét tárgyalja. Koltai Kornélia és Juhász Szandra magyar peregrinusok héber nyelven írt szövegeit szemrevételezik: dialógusként a nyelvi rétegek egymásra gyakorolt hatása, illetve a peregrinusok által kölcsönösen egymásnak írt bejegyzések tételeződnek.

Előszavukban a szerkesztők is kiemelik, hogy jelen kötet esetében is többször létrejön az elkészült szövegek közötti dialógus. Az mintegy természetes, sőt szükségszerű, hogy az azonos részbe került tanulmányok valamilyen módon a dialóguson belüli szűkebb témát járják körül; ugyanakkor a kötet egészének olvasásakor egyéb szövegközi és szövegtúli lehetséges dialógusokkal találkozhatunk.

Az egyik ilyen lehetőség a különböző szövegeknek az ugyanarra a szakirodalomra való utalása, ugyanahhoz a kiindulási ponthoz való eltérő kapcsolódása, ilyen pl. a Heltai János és Tasi Réka által szerkesztett „*Tenger az igaz hitrül való egyenetlenségek vitatásának eláradott özöne...*” *Tanulmányok XVI–XIX. századi hitvitáinkról* (Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Kar, Miskolc, 2005) című tanulmánykötet vagy a bevezető tanulmányban is kiemelt, Ittész Gábor által szerkesztett *Viszály és együttélés: Vallások és felekezetek a török hódoltság korában* (Universitas Kiadó, Budapest, 2017) című tanulmánykötet. A tematikai és motívikus hasonlóság is párbeszédet hozhat létre, ezek maguk is működhetnek volna egy alternatív kötetrendezésben a részek szervezőelvéként: a tükör műfaji és motívikus értelmezése, az egyetemi disputációk, a fordítói attitűd; de ide tartozik pl. a vaddisznóként való csúfolás is. Szintén dialógusba léphetnek az ugyanazon személyről különböző megítélések szerinti információmorzsa: Pázmány Péterhez szinte mindenki kapcsolódik valahogyan, ezt a kötet névmutatója is látványosan megmutatja, de gondolhatunk Milotai Nyilas Istvánra, Medgyesi Pálra, Geleji Katona Istvánra is. Szó lehet tudományterületek közötti dialógusról, mert bár a kötet legtöbb szövege irodalomtörténeti, de egyes tanulmányok pl. pragmatikai nyelvészeti vagy hebraisztikai irányból közelítenek a dialógus témájához. A párbeszéd kezdetét jelenthetik a tanulmányok végén a szerzők által megfogalmazott kérdések majdani kutatókhoz, majdani önmagukhoz egy későbbi kutatás reményében, magához az olvasóhoz. Ugyanígy működhetnek az olvasó által megfogalmazott kérdések, amelyekre reméli, hogy talál választ a szerzők más műveiben vagy valahol máshol keresgélve: pl. Olvasták-e a disputációkat vagy bármilyen más művet azok a személyek, akiknek az ajánlás szól?; Kalendáriumok lapjain tényleg inkább találkozhatott az ember korszerű tudományos elméletekkel (pl. heliocentrikus világkép), mint az egyetemeken? A tanulmányok meglátásai és a korábbi szakirodalmi álláspont között, a korábbi szakirodalmi kérdésekre adott válaszok is beilleszthetők ebbe a dialogikus keretbe (ez persze mindenkori

velejárója a tudomány gördülékény működésének): mit mond Ajkay Alinka arról, hogy ki lehet Pázmány *Kalauzán*ak latinra fordítója; Szelestei N. László arról, hogy bizony a katolikusok is hitvitáztak a szószéken, nemcsak a protestánsok; Farmati Anna arról, hogy mi is lehet a forrása a *Nagyszombati kódex* bűnbánattal kapcsolatos szövegcsoportjának stb.

Habár a kötet lehetne akár tanulmányok egyszerű gyűjteménye is, a szerkesztői koncepció mégis próbálta egységes egészzé, könyvvé szervezni ezt a heterogén szövegcsoportot, erről a próbálkozásról pedig elmondható, hogy sikerrel megvalósult:

a tanulmányok a kötet részein belül és keresztül is kapcsolódnak egymáshoz, termékenyen kiegészítik egymás meglátásait. A szerzők a kutatói életút szinte teljes skáláját lefedik a kutatói pályája elején levő doktorandustól kezdve a témájával évtizedek óta foglalkozó szakemberig, a dialógus témája számukra hol az eddigiek egyértelműen következő folytatását, hol kirakós egy darabját jelentette, hol pedig a már kimerítettnek ítélt kutatáshoz nyitott egy újabb pászmat.

Kelemen Fruzsina

Empatikus nyomolvasás

Szikszai Mária: Letűnt világok antropológiája és a megismerhetetlen különös szépsége.

Szociális kapcsolatháló és kulturális gyakorlat az írógép korszakában.

Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kvár, 2020. 319 old.

Szikszai Mária *Letűnt világok antropológiája és a megismerhetetlen különös szépsége* című kötetében Tyukodi Mihály írásos hagyatékával foglalkozik: azokat a leveleket, feljegyzéseket, hivatalos iratokat és más szövegeket dolgozza fel, amelyek 1937 és 1997 között születtek. A szerző egy felújításra váró épület padlásán bukkant rá a több mint kétezer dokumentumra, ezeknek az éveken át tartó alapos tanulmányozásából jött létre a könyv. Szikszai Mária kutatása céljából azt tűzi ki, hogy betekintést nyerjen egy általa személyesen nem ismert ember életébe, és ezáltal megpróbálja megérteni annak a világnak a társadalmi és kulturális működésmódját, amelyben élt. A szerző tehát nem elsősorban a sváb származású katolikus pap életrajzával foglalkozik a szó klasszikus értelmében, amint azt kötet elején jelzi is, hanem a levelezésben, dokumentumokban feltűnő szereplők mikrovilágaiból kiindulva igyekszik rekonstruálni a nagyobb közösség struktúráit, egy romániai magyar perspektívából szemlélve a huszadik század eseményeit, illetve reflektálva a hagyaték médiumából adódó sajátosságokra is, amint azt a kötet alcíme kijelöli:

Szociális kapcsolatháló és kulturális gyakorlat az írógép korszakában.

A kötet bevezetőjében azt olvashatjuk, hogy a szerző kiemelten foglalkozik a „hétköznapiokban lüktető álmokkal, vágyakkal, harcokkal” (7), illetve hogy Tyukodi Mihály életútja „zaklatott EKG rajzához” (8) hasonlóan bontakozik ki. A kötetet olvasva úgy találtam, nem véletlen az eleven áramlásra, szívdobogásra való utalás: a szerző gondos odafigyeléssel végezte el a hagyaték feldolgozását, benne élt a levelekből megismert mindennapokban, együtt lélegzett a szereplőkkel. Ezt több helyen maga is megfogalmazza, például: „Kialakult egyfajta tudós empátia bennem azokkal kapcsolatban, akikről olvastam. És hogy meddig tud a kutató elmélyülni ezen iratok nyújtotta csatornán a múltba? Talán elég ehhez megemlíteni azt a pillanatot, amikor épp olvasom, hogy a főszereplő 1989-ben keresi a CEC-szelvényét, és én a homlokomra ütök, mert vele ellentétben én tudom, hogy melyik fiókba tette még 1980-ban.” (37.) A padláson talált hagyaték úgy elevenedik meg Szikszai Mária kötetében, hogy szinte egy gyerek kíváncsiságával vágyunk tovább

András Orsolya (1991) – fordító, doktorandus, Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár, orsolya.andras@gmail.com